Pas godt på vores ø

„Imellem stejle klipper og det brusende hav."
Christian V, 1684

Færdselsregler

– uddrag af fredningsbestemmelserne.

Alt på Ertholmene er fredet. Både natur, plante- og dyreliv og bygninger. Hjælp os med at passe godt på den sårbare natur og de historiske skatte, så andre også kan få glæde af dem i mange år fremover.

Du må ikke færdes på fæstningsmure eller stengærder. De er bygget op af løse sten. Sten må ikke fjernes fra fæstningsmure eller stengærder.

Det er ikke tilladt at plukke blomster eller fjerne planter.

Af hensyn til øens ynglende fugle må hunde og katte ikke bringes i land.

I edderfuglenes yngletid fra 1. april – 15. juni er færdsel uden for murene ikke tilladt.

Telte må kun opslås på udpegede teltpladser.

Åben ild er kun tilladt på de to grill-pladser på Christiansø.

Skoleklasser: Lærere skal følges med deres elever under hele opholdet.

Telefon

Brand/redning/politi: + 45 5646 2014 eller 112
Læge: +45 2172 0058 eller 112

Havnefoged: +45 4045 2014
Post: +45 5646 2090 kl. 10.30-12.00
Kro og Gæstgiveri +45 5646 2015
Christiansøfarten: +45 5648 5176

Søfæstning
CHRISTIANSØ

0 25 50 100 150 200 Meter

FREDERIKSØ

CHRISTIANSØ

Lambert's Nakke
Tyveskær
Rantzaus Bastion
Tyveskærs Vig
Gyldenløwes Bastion
Lille Verdens Ende
Verdens Ende
Spraae Ringen
Rugmarken
Eksercerplads
Prætoskær
Røde Hul
Tånrenden
Sehesteds Bastion
Smedens brønd
Hertugindens Bastion
Lille Tårn
Skt. Hans Kilde
Sjælklippen
Skole
Nordre Havn
Skrumpendal
Smedestrand
Kirke
St. Krudtmag.
Skt. Hans Port
Månen
7
Kildendals Vig
Vesterskær
Nyhavn
Kongens Have
Kildendals Brønd
5
Pærken
1
Bielkes Vig
Affutage
Ballonen
2
Bielkes Bastion
6
Kirkegård
Halvmånen
4
3
Spanns Bastion
Søndre Havn
Store Brønd
Guds Forsyn
Ivertskrog
Palvaren
Møllebakken
Storeø
Juuls Bastion
Sydvesten
Langelinie
Hollænderring
Snarken
Piker Vig
Hoffmanns Port
Kongens Bakke
Høgerenden
Dronningens Bastion
Kongens Bastion
Coucherons Bastion
Frederikshvile
Vandhullet

1 Adm./Politi
2 Lægeklinik
3 Post
4 Affaldsstation Christiansø
5 Affaldsstation Frederiksø
6 Ruths Kryddersild
7 Badebro

NORDISK MILJØMÆRKNING 541 · TRYKSAG · 369

Velkommen til

Søfæstning Christiansø

Søfæstning Christiansø er en smuk og sjældent velbevaret kulturarv. Overalt ligger bygninger og fæstningsværker fra flere historiske perioder filtret ind imellem hinanden næsten som et kludetæppe i det skiftevis klippefyldte og frodige landskab.

Fæstningen blev grundlagt i 1684 af den enevældige kong Christian V til forsvar af rigets interesser i Østersøen. I dag står fæstningsmure, bastioner, tårne, bindingsværksbygninger og stenhytter næsten, som da den sidste soldat forlod fæstningen i 1856. Du vil dog hurtigt opdage, at det ikke er et stillestående ø-museum, du besøger. I dag er vi ca. 90 faste beboere, der lever en hverdag i omgivelser, der er helt fredede: naturen, dyrelivet, alle bygninger og fæstningsværker.

I denne pjece finder du nyttige informationer i forbindelse med dit besøg, og du kan læse lidt om livet på øerne i dag, øernes historie, kultur og natur. Vi gør opmærksom på de få færdselsregler, som du finder til sidst i pjecen. Ved at følge dem er du med til at bevare søfæstningens unikke natur og kulturarv.

Vi ønsker dig god fornøjelse og velkommen til.

Orla Johannsen
Chef for Christiansø

Danmarks østligste punkt

Øgruppen Ertholmene, der i daglig tale kaldes Christiansø, ligger ca. 18 km øst for Bornholm. Ertholmene består af de to beboede øer Christiansø og Frederiksø, fuglereservatet Græsholm og et antal større og mindre klippeskær.

Fæstningsværkerne, der kanter Christiansø og Frederiksø, omfatter en strækning på over 2.500 m løbende murværk.

- Christiansø: 710 m lang og 430 m bred. Højeste punkt er 22 m over havet.
- Frederiksø: 440 m lang og 160 m bred. Højeste punkt er 8 m over havet.
- Græsholm: 420 m lang og 300 m bred. Højeste punkt er 11 m over havet.

Ertholmene ejes af staten. Øgruppen har ingen kommunal eller regional binding, og øboerne kan derfor kun stemme til Folketingsvalg og EU-valg.

- *Administrationen ligger i Hvide Hus.*

Forsvarsministeriet

Siden befæstningen af øgruppen Ertholmene i 1684 har det været Forsvarsministeriet, som har administreret øerne. Fra samme tidsperiode finder vi også Nyboder (1631) og Kastellet (1662) i København. Disse forvaltes også af Forsvarsministeriet. Mange af Nyboders karakteristiske bygningstræk findes også på Søfæstning Christiansø, hvor kasernelængerne husede søfolk og soldater.

Chefen for Christiansø er ansat af Forsvarsministeriet og har som øverste myndighed på øerne ansvaret for den daglige ledelse og drift, herunder politi.

De mange besøgende

Hvert år kommer ca. 45.000 gæster til Christiansø for at opleve den velbevarede søfæstning, den smukke natur og den særlige stemning.

I sæsonen er der desuden mange kunstnere, som kommer for at arbejde og sælge deres kunst på øerne. Øerne besøges også af mange fugleinteresserede, som studerer de fredede og sjældne arter og ringmærker mange af de trækfugle, der raster på øerne.

- *Danmarks østligste punkt ligger nogle få hundrede meter øst for Christiansø og hedder Østerskær. Se billedet, nederste højre hjørne. Herefter følger: Christiansø, Frederiksø, Vesterskær, Græsholm og Tat.*

Besøg på Christiansø

3 timer – hvad kan man nå?

Kan man nå hele vejen rundt om Christiansø og Frederiksø på 3 timer? Ja, det kan man! Søfæstning Christiansø er mindre, end de fleste tror. I frisk gang er man er aldrig mere end 10 minutter fra havnen. Man kan tage turen på egen hånd, eller man kan vælge en rundvisning med én af øernes lokale rundvisere.

På egen hånd

Begynd med en tur rundt om Christiansø (ca. 1,5 km). Her kan man opleve de store bastioner, Gyldenløwes, Bielkes, Dronningens, Coucherons og Kongens Bastioner, de imponerende fæstningsmure og de klippefyldte kyster. Inden man når havnen, kan man tage en afstikker ind mod midten af øen til de mange idylliske haver. Slut turen på Christiansø med et besøg i Store Tårn, hvor man fra fyret har et flot udsyn over hele øgruppen. Turen kan gøres på mellem en time og halvanden.

Sæt ca. en halv time af til en tur på Frederiksø. Her kan man bl.a. se dr. Dampes celle i det gamle statsfængsel, Ballonen, og besøge Ruths Kryddersild på havnen. Besøg også museet i Lille Tårn. Her skal man afsætte ca. en halv time.

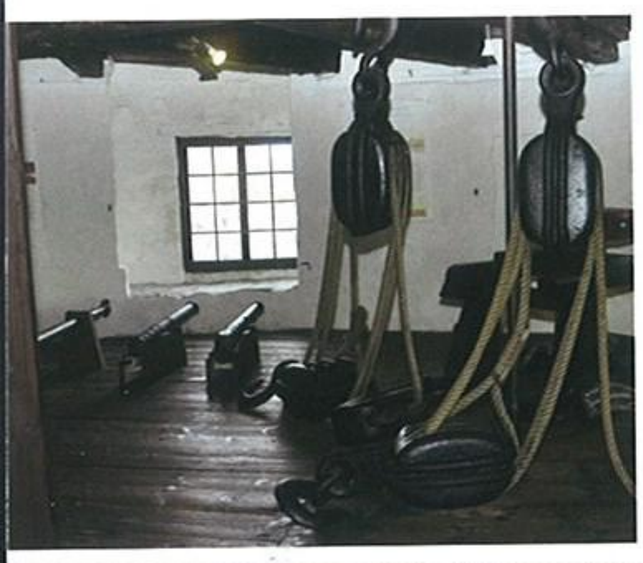

Kongens Have, Christiansø, med borde og bænke.

Frokost i det fri

Hvis man gerne vil nyde sin medbragte mad i naturskønne omgivelser, er Kongens Have på Christiansø en god idé. Kongens Have er det tætteste, man kommer på en skov med tæt bevoksning og mange forskellige slags træer.

Man kan selvfølgelig også finde et lunt sted i klipperne og nyde udsigten ud over vandet.

Med rundviser

De fastboende rundvisere tager dig med rundt på øerne og sætter ord på de mange historiske bygningsværker, kulturen gennem tiderne og den enestående natur. Varighed ca. 1,5 time.

Temaer:

- Krudt og kugler:
  Lad øernes unikke fæstningshistorie danne baggrund for dit besøg.
- Dagliglivet før og nu:
  Om at leve på en fæstningsø – dengang og i dag.
- Imellem stejle klipper:
  Vi sætter fokus på den skønne natur.
- Ad libitum:
  En tur efter dit ønske – med lidt af det hele.

Se mere herom på: www.christiansoe.dk

Besøg på Christiansø

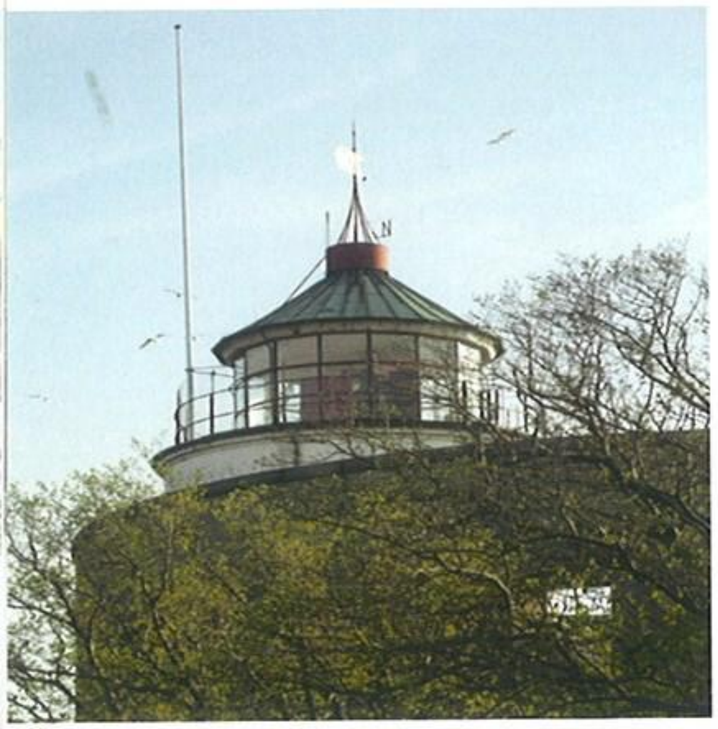

Set fra oven

Fra fyret i Store Tårn er der en smuk panoramaudsigt over hele øgruppen. Her kan man få en god fornemmelse af øernes størrelse, de små afstande, fæstningen, det løbende murværk, de små stenhytter, den varierende natur og det omkransende hav.

Fyret blev bygget som Danmarks første blinkfyr i 1805. I 1879 blev det udskiftet med et linsefyr, der fortsat er i funktion.

Nyt liv til Store Tårn

Siden slutningen af 1800-tallet har Store Tårn stået ubeskyttet uden tag, og det barske Østersøvejr har gjort, at tårnet er stærkt på vej til at forvitre.

Et større restaureringsprojekt skal nu sikre bygningsværkets bevaring for eftertiden og samtidig gøre tårnet til en særlig attraktion, der danner ramme for nutidige kunst- og kulturoplevelser.

Projektet tager udgangspunkt i et skitseprojekt af arkitekt Mette Maegaard Nielsen og finansieres af Realdania, Augustinus Fonden og Forsvarsministeriet.

Projektet blev skudt i gang i 2014, og det forventes, at det nyrenoverede tårn er klar til de første besøgende i 2017.

Restaureringsarbejdet betyder, at tårnet i perioder vil være lukket for besøgende.

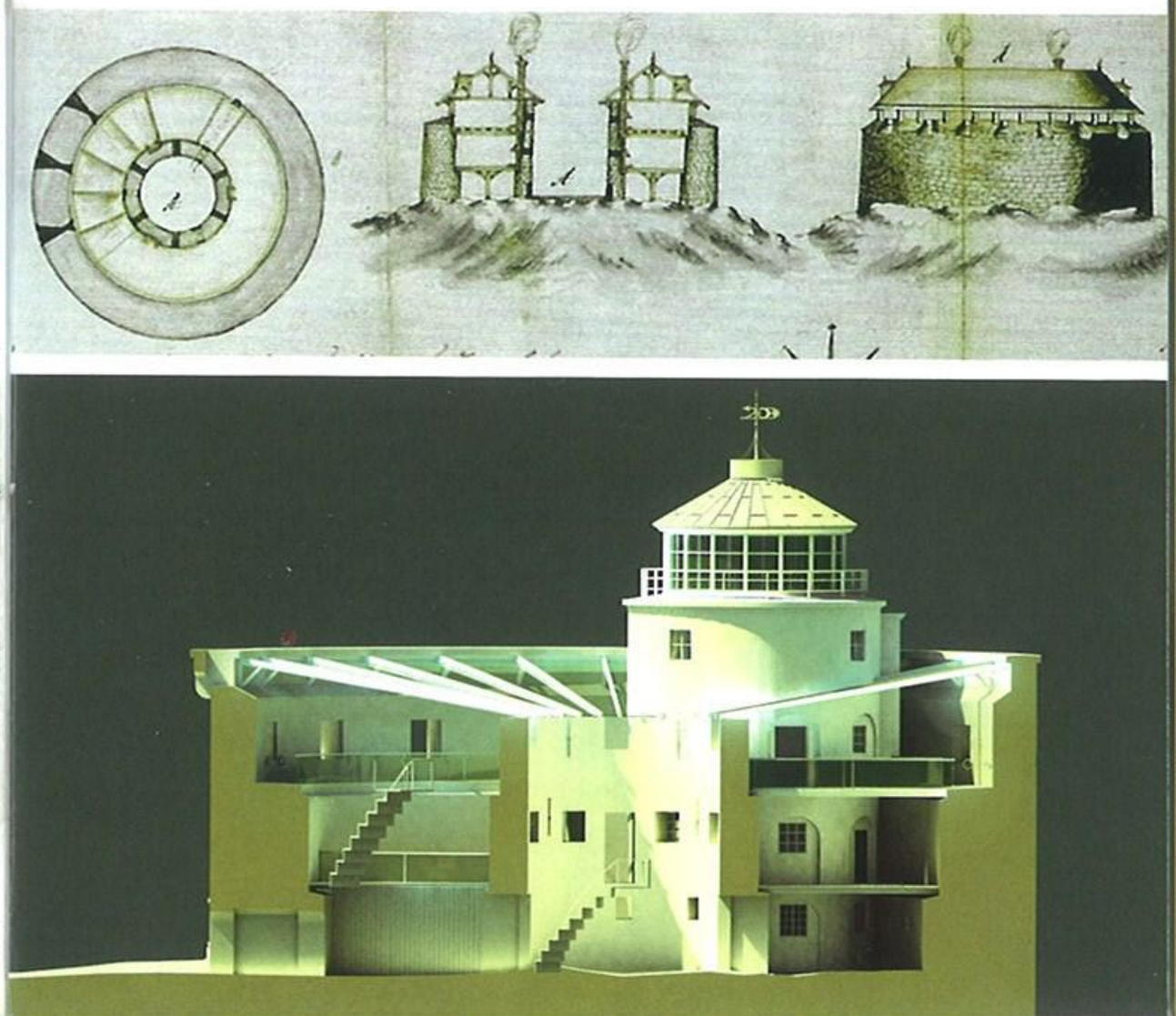

Store Tårn med den oprindelige tagkonstruktion, bygget i træ og belagt med tegl. Med restaureringen får tårnet et glastag.

Kirken på Christiansø blev renoveret i 2008.

Kirken

Øerne har i dag ikke en fastboende præst. Ca. to gange om måneden kommer der en præst fra Bornholm og holder gudstjeneste. Kirkebygningen er oprindeligt bygget som våbensmedie. Det er forklaringen på, at kirken vender nord-syd i modsætning til de fleste andre kirker, der vender øst-vest.

Kirkegården

Kirkegården findes nogle hundrede meter syd for kirken på Christiansø. Den er omkranset af stenmure, og der er adgang gennem en grønmalet port.

På kirkegården findes mindeplader fra en række af datidens øverstbefalende, gravsten fra sløjfede grave samt ældre og nyere gravsteder.

Palivaren

I juli og august er Palivaren ved Juuls Bastion på Christiansø et besøg værd. Her kan man møde forskellige kunstnere, der udstiller og sælger deres kunst på øerne.

Palivarens oprindelige funktion er knap så kunstnerisk. Skuret stod ude i havnen for enden af en bro på Frederiksø-siden. Ønskede man at gå i land, måtte man først forbi Palivaren (forvanskning af det franske 'parloir', som betyder samtale-værelse), hvor fæstningens læge kontrollerede skibenes mandskab for smitsomme sygdomme.

Om sommeren er der udstillinger i Palivaren.

I bølgen blå

Der er mange skønne badesteder på både Christiansø og Frederiksø.

Man kan bl.a. springe i fra klipperne ved Piker Vig, Kildendals Vig eller Bielkes Vig på Christiansø eller fra badebroen på vestsiden af Frederiksø. Og man kan stort set altid finde et sted i læ. Kommer vinden fra øst, er badebroen på Frederiksø et godt valg. Kommer vinden fra vest, finder man til gengæld lune klippesteder på østsiden af Christiansø.

Pas godt på dig selv – og børnene

Man skal være opmærksom på, at klipperne er stejle, nogle steder skarpe og vandet meget dybt. Et af de mest børneven-lige steder er Bielkes Vig, hvor klippernes flade formation gør, at man har fast grund under fødderne et stykke ud i vandet.

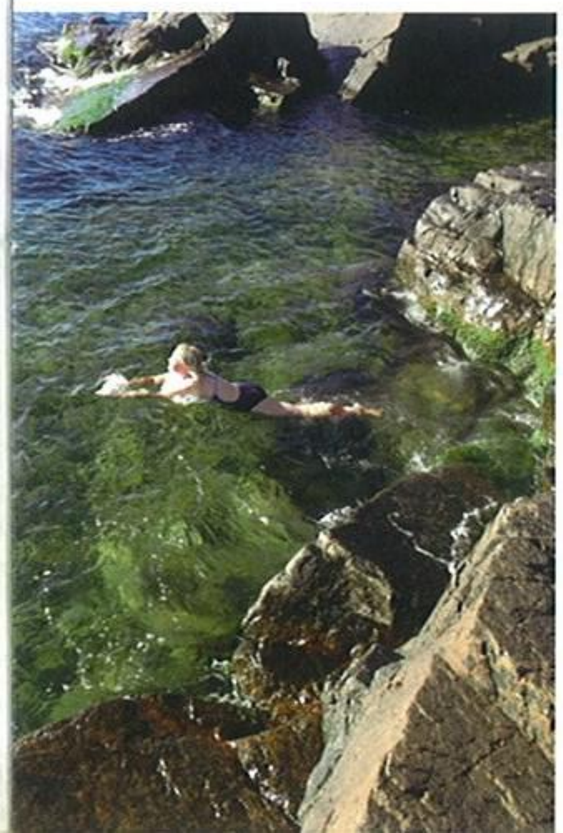

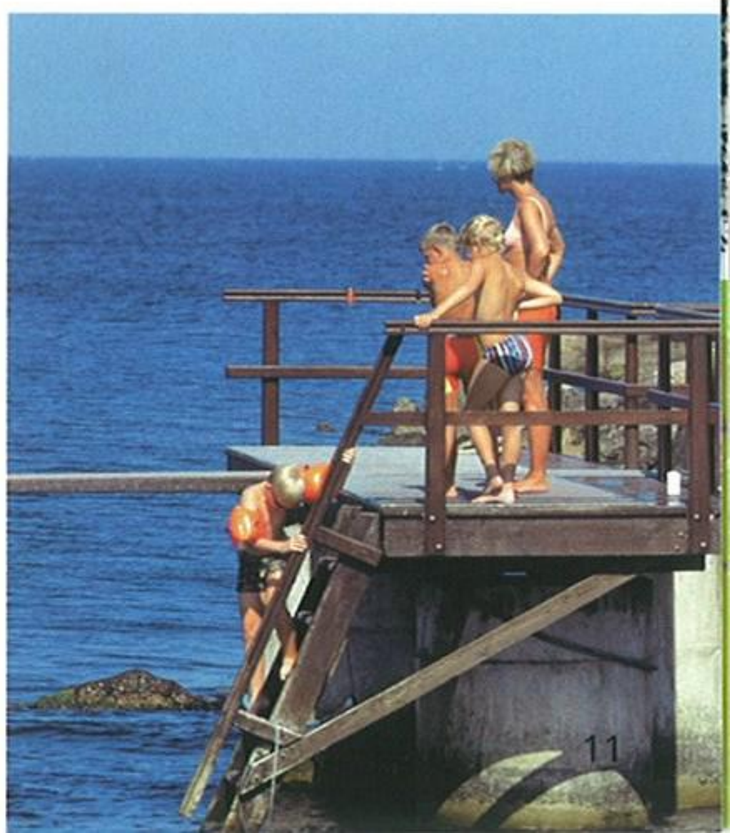

Lille Tårn set fra Store Tårn.

Lille Tårn

Lille Tårn blev rejst til beskyttelse af sejlrenden mellem Frederiksø og Græsholm.

I dag huser tårnet et museum med egns- og lokalhistoriske samlinger og fæstningshistorie. Udstillingerne er fordelt på fire dæk. På øverste dæk findes en model af søfæstningen, som den så ud i 1855, hvor fæstningen blev nedlagt. Militærkommandoen blev dog først ophævet i 1863.

Opstilling af kanonbesætning i Lille Tårn.

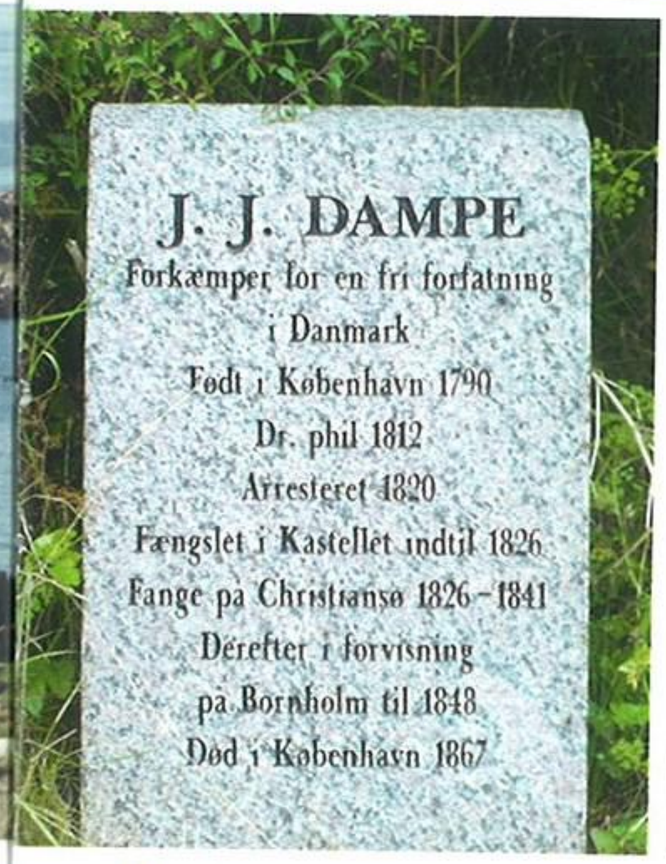

Mindesten.

Statsfængslet Ballonen

– af det franske 'ballon', slang for fængsel

Ballonen på Frederiksø blev bygget i 1825, bl.a. til filosof og teolog dr. Jacob Jacobsen Dampe. Dr. Dampe var system-kritiker. Han havde agiteret mod kongen (Frederik VI) og det enevældige styre og blev derfor anset for at være en farlig mand. Fængslingen kom til at vare i 15 år.

På første sal er der en lille udstilling om dr. Dampe, hvor man kan se en model af hans celle. Uden for fængslet står en mindesten, der blev rejst i 2003.

Besøg på Christiansø

Gæstgiveri, købmand og kiosk

Om sommeren kan man fra restaurantens udendørs terrasse (Flisen) nyde den pragtfulde udsigt over havnen til Frederiksø.

Ved siden af gæstgiveriet ligger Christiansø Købmandshandel, hvor man finder stort set alt, hvad man har brug for af dagligvarer.

50 m fra købmanden ligger kiosken, der sælger is, slik og pølser.

Overnatning

- **Christiansø Kro og Gæstgiveri**, smukt beliggende med udsigt over havnen.
  Seks dobbeltværelser med bad og toilet.
  +45 5646 2015.
  www.christiansoekro.dk

- **Ballonen**, det gamle statsfængsel på Frederiksø.
  Fem af cellerne er indrettet til overnatning, en celle til fælles bad og toilet samt en celle til fælles køkken.

- **Teltplads**, på Hertugindens Bastion og Kongens Have på østsiden af Christiansø.

- **Havnen,** for lystsejlere.

Se www.christiansoe.dk for priser, pladsbestilling og faciliteter for Ballonen, teltpladsen og havnen, der administreres af:

Christiansø Administration
Kl. 10.00-12.00 +45 5646 2013
Havnefoged +45 4045 2014
adm.kontor@christiansoe.dk

Historie

Fæstningstiden på Christiansø varede 172 år – en periode, der strækker sig fra barokken og det blodige 1600-tal til den danske guldalder i 1800-tallet.

Fæstningsbyggeriet på Christiansø blev påbegyndt i 1684. Baggrunden var den politiske situation i landene omkring Østersøen. Danmark havde i 1658 mistet Skåne, Halland og Blekinge til Sverige og dermed de fleste af sine havne i Østersøen. Samtidig havde svenskerne etableret en stor flådebase i Karlskrona. Som modsvar besluttede Christian V at bygge en flådebase og søfæstning på Ertholmene. Det naturlige stræde mellem Frederiksø og Christiansø var oplagt som havn for mindre flådefartøjer.

Det var i fæstningens første år, at de to tårne og de fire havnebatterier blev opført – alle bygget af det "råstof", som øerne er så rig på fra naturens side – granitten.

De to tårne, Store Tårn og Lille Tårn, er ikke kun et stykke dansk historie, men i lige så høj grad et stykke europæisk historie. Fæstningens konstruktør, Anthony Coucheron, var en kendt og værdsat fæstningsingeniør, hvis arbejde var på linje med de mest moderne i samtiden.

På Christiansø er historien, naturen og de mennesker, der gennem tiderne har beboet øerne, dybt forbundne. Det er fæstningen, der har skabt grundlaget for det samfund og det plante- og dyreliv, som er opstået bag murene.

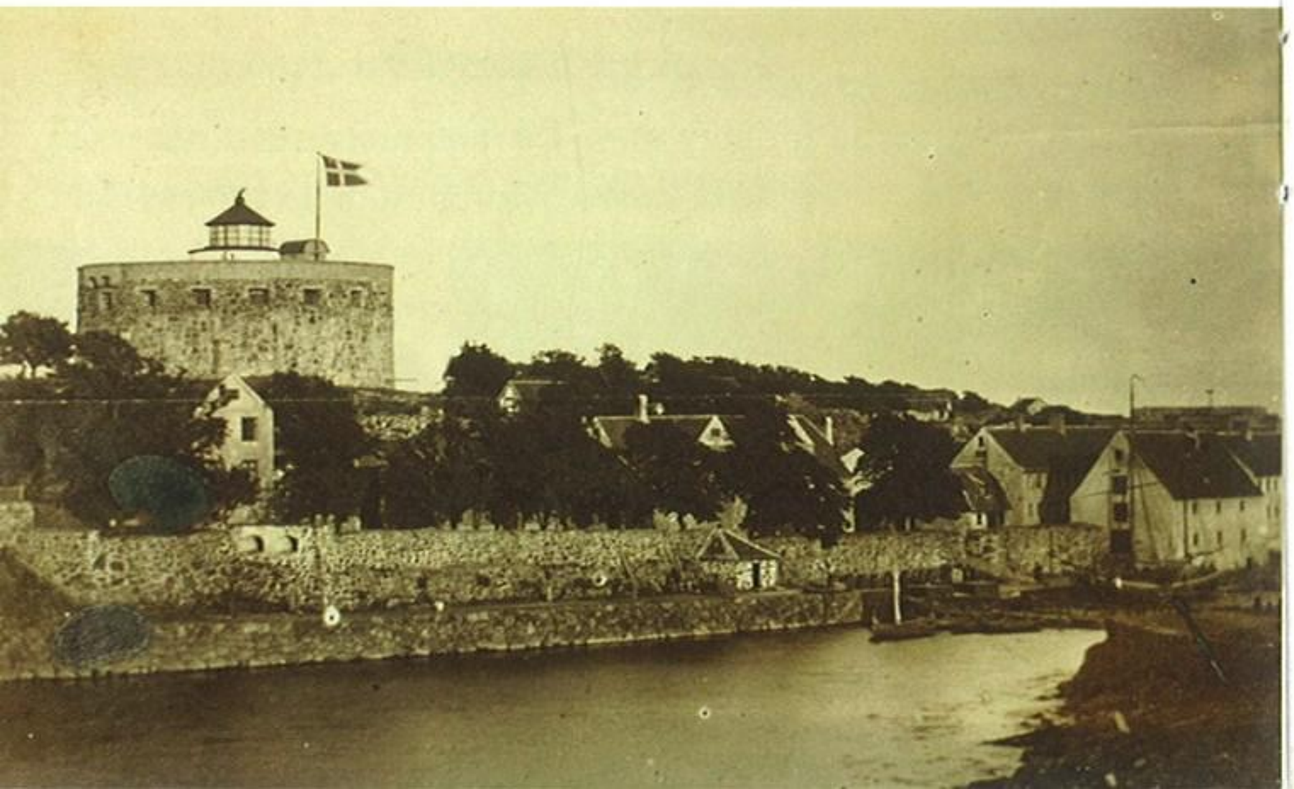

Monument ved foden af Store Tårn. Oversat lyder teksten:

„Kong Christian den femte.
Konge til Danmark og Norge.

Hans faderlige omsorg. Denne helt har, af omsorg for det almindelige bedste påtaget sig det allerbesværligste arbejde, og har imellem stejle klipper og det brusende hav, oplivet af sit tapre mod, anlagt befæstet og fuldført, dette kastel, til tryghed for den danske flåde, og den nye havns beskærmelse, at efterkommerne skal erkende:At denne konge! Som ej var overvunden i krige, ej heller gav tabt for den ugunstige natur."

Øverst på monumentet ses Christian V's krone.
Kronen har siden 1671 været den danske kongekrone, der i dag bruges af staten.

Historisk tidslinje

Læs mere på www.christiansoe.dk

Søfæstningen grundlægges

1684
Som led i rivaliseringen med Sverige grundlægger Kong Christian V fæstningen på Christiansø.

Store Nordiske Krig

1700-1721
Christiansø er støttepunkt for den danske blokade af svensk Pommern. Søhelten Peter Tordenskjold holder i perioder til på Christiansø.

Englandskrigene

1807-1814
Christiansø er base for dansk kapervirksomhed i Østersøen til stor gene for englænderne.

1808
Englænderne bomber Christiansø.

1809
Der opstår mytteri på Christiansø.

Det er i denne periode, at de mægtige stenmure og høje bastioner, der omkranser øerne, bliver anlagt.

Fiskeri

Ca. 1980
Fiskeriet kulminerer i Danmark med efterfølgende stor tilbagegang, også for Christiansø.

2013
Den sidste fisker flytter.

2014
Restaurering af Store Tårn går i gang.

1600 | 1700 | 1800 | 1900 | 2000

Det lange forfald

Op gennem 1700-tallet forfalder Christiansø, og der udvikler sig et samfund på fæstningen, idet soldaterne begynder at få familier, som ernærer sig ved fiskeri. Samtidig begynder man at anvende den fjerne ø som forvisningssted for kriminelle og politiske fanger.

Dr. Dampe

1825
Ballonen bygges som politisk fængsel, bl.a. til systemkritiker, filosof og teolog dr. Dampe, der havde talt mod det enevældige styre. Fængslingen kom til at vare i 15 år.

Søfæstningen nedlægges

1856
Tiden og teknologien har overhalet den gamle fæstning.

Kunst

1920'erne
Malerkunsten blomstrer op på Christiansø (*Karl Isakson, Edward Weie, Aage Gitz-Johansen m.fl.*).

Fredning

1924
Bygningsfredningen træder i kraft.

1926
Fuglelivet bliver fredet.

1984
Fredningen af øgruppen Ertholmene samles i en ny fredningsbekendtgørelse.

Naturbeskyttelse

2011
Christiansø udpeges til Natura 2000-område.

Englænderne bomber Christiansø

Mere end 300 bomber og 300 kanonkugler på 4 timer. Året er 1808. Hvad skete der? Hvorfor og hvordan?

Under Englandskrigen 1807-14 blev søfæstningen anvendt som base for danske kapere, en slags statsautoriserede sørøvere. Målet for kapervirksomheden var hovedsageligt engelske handelsskibe, der bragte vigtige materialer fra Østersølandene hjem til oprustning af den engelske flåde.

Kapervirksomheden generede briterne meget. Samtidig ville de gerne selv have fingrene i den lille, men attraktive havn. Derfor blev Christiansø en front i krigen og målet for det voldsomme bombardement i 1808.

Flåden, der angreb fæstningen, bestod af to linjeskibe, hver med 74 kanoner, en fregat, to mindre krydsere og tre bombardérfartøjer.

Illustration af englændernes bombardement.

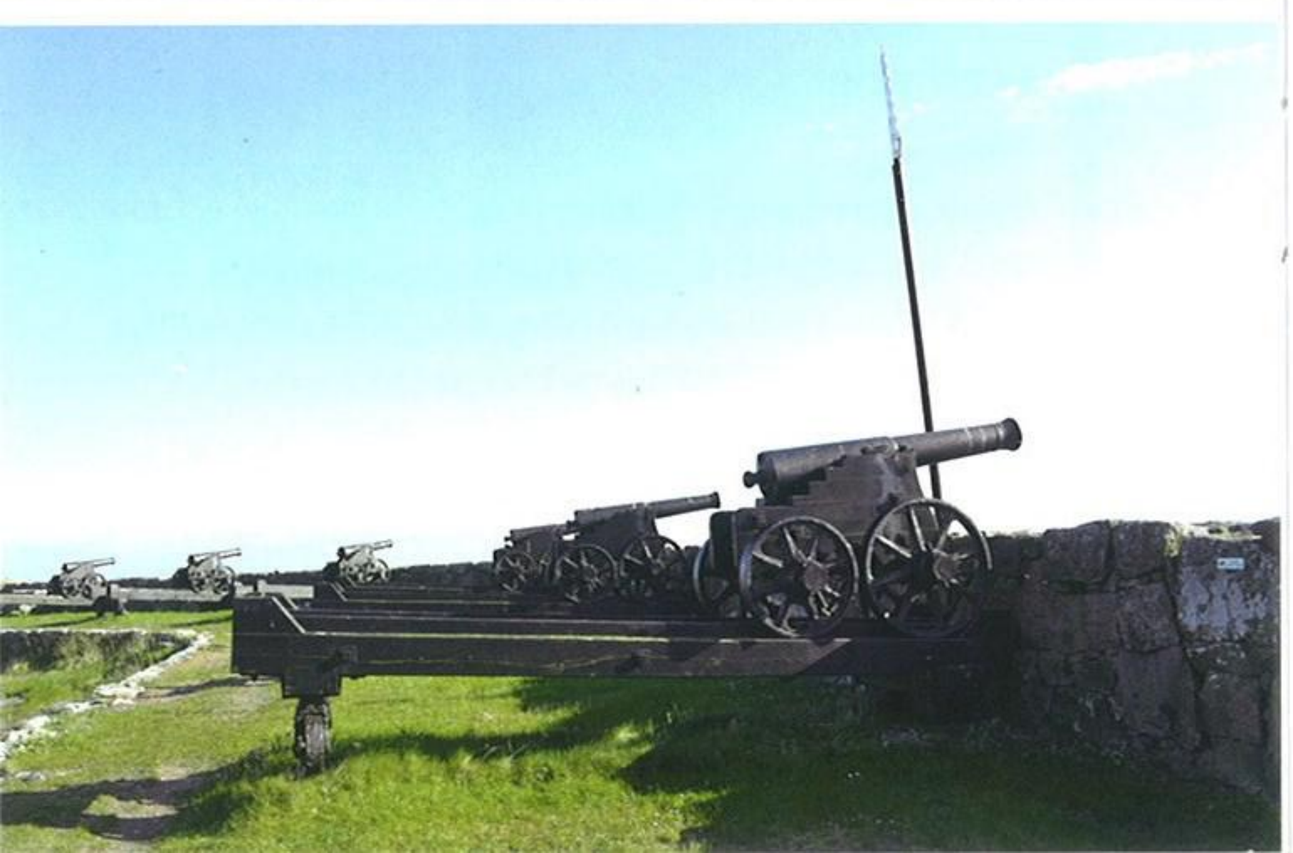

Kongens Bastion.

Angrebet

„Da solen står op den 24. oktober 1808, begynder de tre bombardérfartøjer at kaste bomber ind over fæstningen 2,5 km ude bag Østerskær. Bomberne flyver hen over himlen. Fæstningens kanoner har svært ved at nå fjendens skibe. Efter et par timer sejler resten af de fjendtlige skibe op og beskyder fæstningens østlige batterier.

Til alt held drejer vinden og presser skibene længere ind mod fæstningen. De engelske skibe kommer nu på skudhold af fæstningens kanoner. Det kommer til ildkamp mellem Christiansøs soldater og briterne, som efter en halv times kanonduel bliver jaget væk af fæstningens kanonild.

Under angrebet står Christiansøs gæve kommandant, Johan von Kohl, på Coucherons batteri med de to kanoner. Han bliver ramt af et bombestykke, der sårer hans ben. Han bliver lappet sammen igen og sat i en lænestol på Møllebakken, hvorfra han styrer slagets gang, indtil det er forbi ved middagstid."

Fæstningens døde var seks svenske krigsfanger, der blev ramt af en bombe, mens de sad i deres fængsel og spillede kort samt en gammel kone. Der skulle kun tre kister til at rumme deres søndersplittede kroppe.

Resultatet af bombardementet er den fæstning, vi ser i dag. Det var nemlig først efter angrebet, at de mægtige stenmure og høje bastioner, der omkranser øerne, blev anlagt fuldt ud.

Kanoner på Kongens Bastion.

Kunst

Kunstner Mads Østergaard.

Den sydlandske frodighed, den smukke natur, lyset og farverne, men også de gamle fæstningsværker med de grå flader og snorlige linjer, har gennem tiden tiltrukket mange kunstmalere.

Især 1900-tallets Christiansø repræsenterer en vigtig periode i dansk kunsthistorie, idet kunstmalere i lange perioder slog sig ned og malede på Christiansø, heriblandt Edward Weie og Karl

Kunstner: Dominique Bonnard Magnussen: Miks jolle. Frederiksø.

Isakson. De to kunstnere malede nogle af deres bedste og vigtigste malerier på Christiansø, og den gamle fæstning spiller således også en interessant rolle i moderne dansk billedkunst.

Mange andre kunstnere malede for en kortere eller længere periode på Christiansø, heriblandt den store grønlandsmaler Aage Gitz-Johansen, som fandt sine motiver i Christiansøs rige fugleliv.

Et synligt bevis på nogle af de mange kunstneres tilstedeværelse ses i Gæstgiveriets krostue. Omkring 1920 tog Karl Isakson initiativet til en frise af kunstnerskjolde malet på krostuens væg. Kunstnere har sidenhen tilføjet frisen nye skjolde.

Blandt kunstnere, der kastede sig over andre kunstarter end maleriet, kan nævnes Henning Køie, der også lavede musik og radiohits. Desuden har forfatteren Tage Voss i essayform foreviget efterkrigstidens fiskersamfund på Christiansø.

Selv om malerkunsten ikke fylder helt det samme som i Weies tid, er der fortsat kunstmalere, der lader sig inspirere af øernes maleriske og uforanderlige kvaliteter. Af nulevende kunstnere kan bl.a. nævnes Mads Østergaard, Dominique Bonnard Magnussen, Susanne Rubin og Charlotte Anker.

Frise af kunstnerskjolde i krostuen.

Natur og dyreliv

Naturen på Ertholmene er mangeartet og afvekslende. På få hundrede meter kan man bevæge sig fra stormende klippekyster over skyggefulde skovstrækninger til lun haveidyl.

Klipper, rev og skær, havfuglekolonier, trækfugle, sjældne padder og et rigt planteliv: Ertholmene er et mekka for naturelskere.

Ertholmenes enestående naturværdier har været fredet siden 1926. I dag er øerne omfattet af en række fredninger og internationale beskyttelser af både natur, kultur og dyreliv.

På Græsholm, hvor der er adgangsforbud, findes en af landets største havfuglekolonier. Her yngler i tusindvis af sølvmåger, og her findes Danmarks eneste bestand af alk og lomvie.

Fuglene lever her, fordi der er fred og masser af mad i form af den lille sildefisk brisling, som findes i store stimer omkring øerne. Fuglene kan let ses med en kikkert fra Frederiksø.

På de beboede øer ruger over tusind edderfugle. Deres reder findes overalt, selv langs de mest befærdede strøg. Fuglene er godt kamufleret og stoler på, at menneskene ikke generer dem.

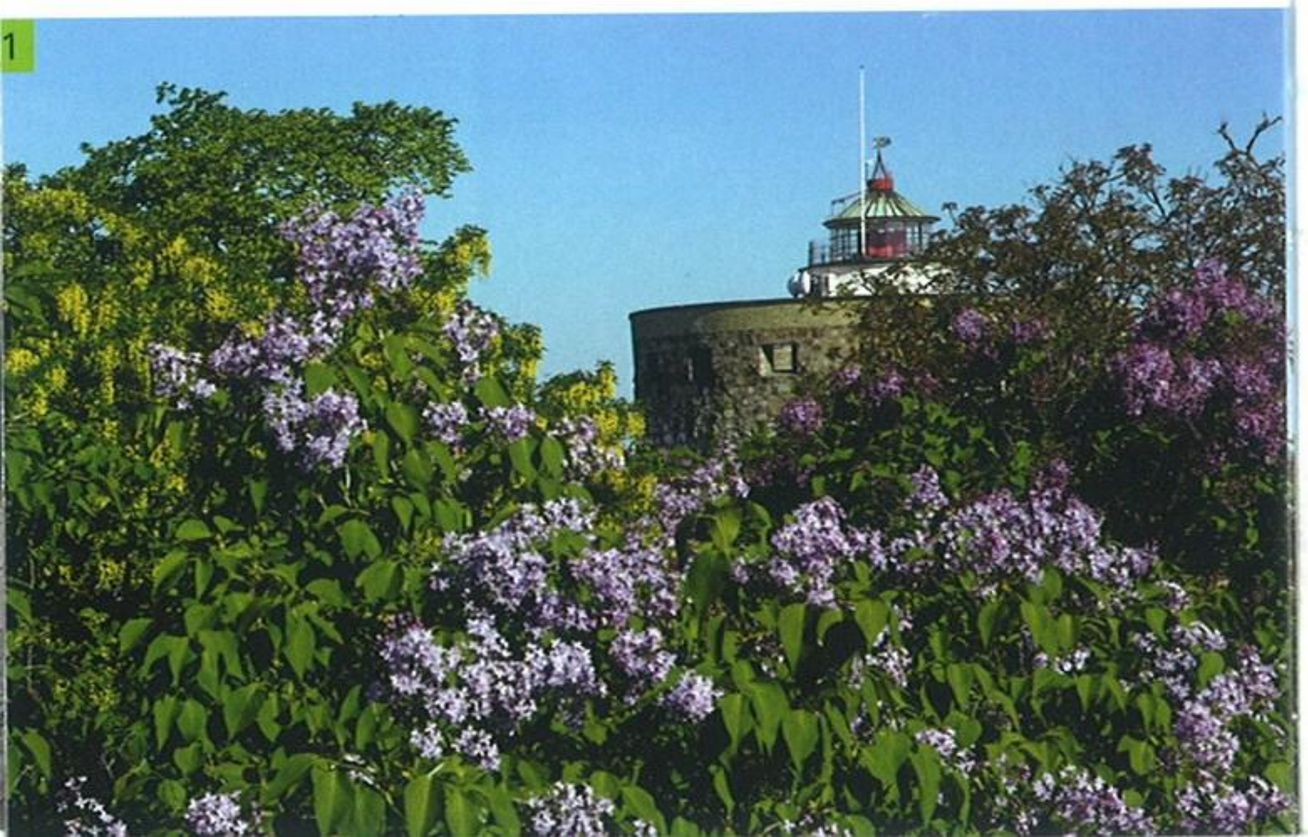

1 *Besøger man Christiansø en solrig dag i juni, vil man opleve et overflødighedshorn af farver, former og dufte. Øerne er frodige og grønne. Blomsterne er i fuldt flor, og syrenerne lyser op bag klipper og gærder.*

2 *Stormmågeunger på klippe præget af skuringer fra sidste istid. Ertholmene består af ca. 1.400 millioner år gammel granit og er resterne af en bjergkæde, som engang strakte sig fra Finland og ned i Østersøen.*

3 *Edderfuglen er øernes nationalfugl – elsket for sit rolige og tillidsfulde gemyt. Den er blevet så fortrolig med beboerne, at den ruger klos op ad husmure, under havebænke og tæt på de befærdede stier. I edderfuglens yngletid, 1. april – 15. juni, skal man derfor træde varsomt.*

Natur og dyreliv

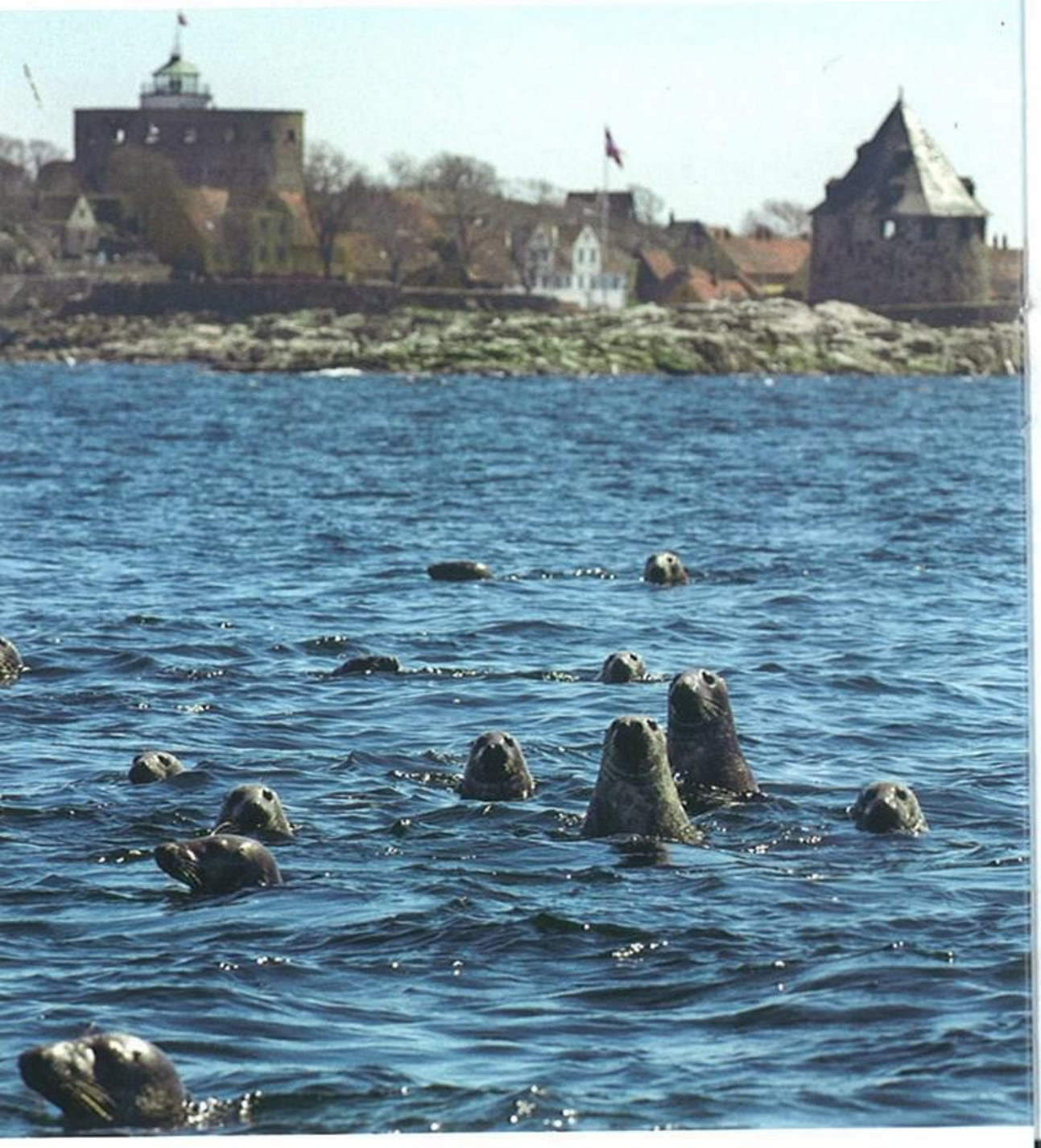

Nysgerrige gråsæler.

Forår og efterår besøges øerne af mange trækfugle, fra traner til fuglekonger. Der er altid flest trækfugle i stille, diset vejr. Der er set 302 forskellige fuglearter på øerne.

Øernes mange vandhuller rummer en rig forekomst af padder. Her lever skrubtudse, lille vandsalamander og de to sjældne arter: grønbroget tudse og grøn frø/latterfrø.

I de senere år har der været flere hundrede gråsæler i farvandet omkring Ertholmene, flere end noget andet sted i Danmark. De holder mest til ved det lille klippeskær nord for Græsholm, Tat.

1 *På Græsholm lever landets eneste bestand af alk.*

2 *Øerne besøges årligt af et stort antal trækfugle, her rødhalsen.*

3 *Grønbroget tudse er fredet og lever kun ganske få steder i Danmark.*

4 *Havrerod, én af de sjældne planter, blomstrer i juni og juli.*

5 *Sydeuropæiske vækster trives godt på Christiansø, bl.a. morbær og her figen.*

Natur og dyreliv

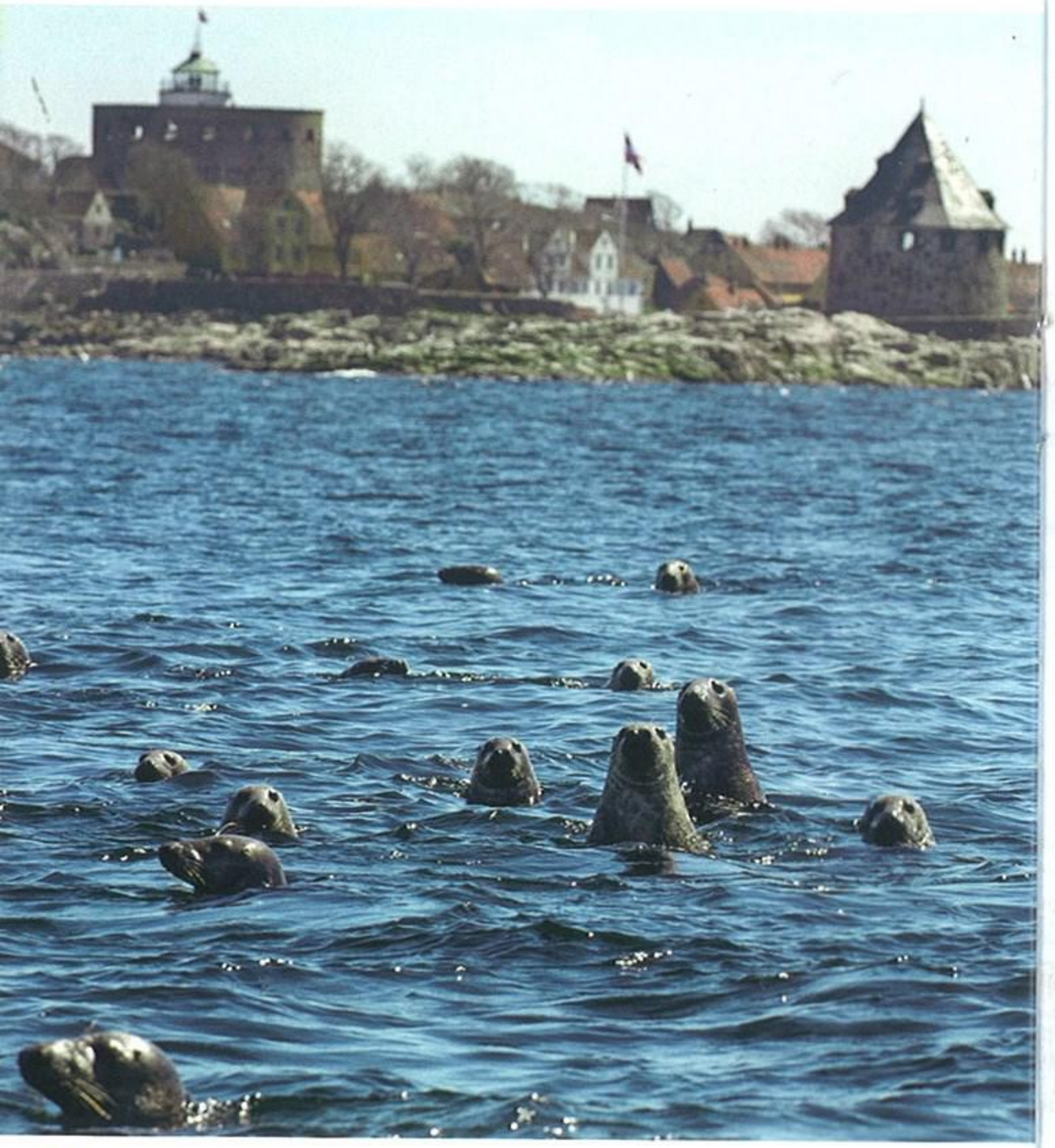

Nysgerrige gråsæler.

Forår og efterår besøges øerne af mange trækfugle, fra traner til fuglekonger. Der er altid flest trækfugle i stille, diset vejr. Der er set 302 forskellige fuglearter på øerne.

Øernes mange vandhuller rummer en rig forekomst af padder. Her lever skrubtudse, lille vandsalamander og de to sjældne arter: grønbroget tudse og grøn frø/latterfrø.

I de senere år har der været flere hundrede gråsæler i farvandet omkring Ertholmene, flere end noget andet sted i Danmark. De holder mest til ved det lille klippeskær nord for Græsholm, Tat.

1 *På Græsholm lever landets eneste bestand af alk.*

2 *Øerne besøges årligt af et stort antal trækfugle, her rødhalsen.*

3 *Grønbroget tudse er fredet og lever kun ganske få steder i Danmark.*

4 *Havrerod, én af de sjældne planter, blomstrer i juni og juli.*

5 *Sydeuropæiske vækster trives godt på Christiansø, bl.a. morbær og her figen.*

1

2

5

3

4

Samfundet i dag

Den naturlige havn mellem Christiansø og Frederiksø er selve årsagen til, at Ertholmene blev valgt til etablering af en søfæstning. Havnen kan anløbes i al slags vejr fra enten nord eller syd og er som dengang et vigtigt knudepunkt for både fastboende og besøgende.

Civilt samfund

Livet bag fæstningsmurerne har udviklet sig gennem tiderne, men rammerne er stort set uændrede. I dag danner Søfæstning Christiansø ramme om et lille civilt samfund.

Selv om livet på en afsides beliggende ø er anderledes end i resten af Danmark, er der også tale om en hverdag med gøremål, der på mange måder minder om andre steder i landet. Christiansø har skole, et lille bibliotek, posthus, kro, købmand og kiosk. Der er kirke, museum og forsamlingshus, og øerne har eget brand- og redningsvæsen samt el-, varme- og vandværk, alt i små-skala.

Ti håndværkere er i dag beskæftiget med at vedligeholde øernes mange bygninger, de ca. 2.500 m lange fæstningsværker og naturen. Naturen skal holdes ved lige, ellers vil store dele af fæstningen gro til i krat. Christiansø har en fastboende læge, lærere på skolen, et mindre administrationskontor og en gruppe løstansatte til de meget sæsonbetonede opgaver.

Nogle af beboerne er beskæftiget i eget erhverv: Ruths Kryddersild, frisør Salon Klippe Skær, købmand og gæstgiveri.

Håndværk

Det traditionelle håndværk er i højsædet. Langt hovedparten af træværket males med linoliebaserede malinger, lofter og vægge beklædes ikke med gipsplader, men pudses op på strå og net. Træværk repareres i stort omfang ved udlusning, og vinduer kittes. Samtidig skal der også være plads til alle moderne bekvemmeligheder. Det kræver, at der indgås kompromisser.

Øhåndværkere prøver kræfter med det tunge fæstningsarbejde. Bielkes Bastion styrtede sammen efter et heftigt regnskyl i 1999 og blev genopført i 2013.

Samfundet i dag

Hos Ruths Kryddersild produceres de specielle krydder-, tomat- og karrysild efter gammel familieopskrift. På gæstgiveriet kan man bestille en sildetallerken.

Musik og foreningsliv

Øerne har et meget aktivt foreningsliv, der udfolder sig i hverdagen både sommer og vinter. De to foreninger, Støtteforeningen og Skytteforeningen, har gennem generationer holdt liv i stolte øtraditioner.

Musikken har altid spillet en stor rolle for livet på øerne. Ved festlige lejligheder mødes øboere, tidligere øboere og venner af øerne for at spille sammen, ikke mindst når det gælder arrangementer i forsamlingshuset "Månen", der ligger på Frederiksø. Navnet "Månen" stammer fra den runde form på Lille Tårn, hvor tidligere tiders fester og baller blev holdt.

Skolen

Christiansøs skole er en af landets mindste skoler. Elevtallet ligger typisk et sted mellem 10 og 15 elever. Børnene går på skolen til og med 7. klasse. Den videre skolegang foregår andre steder i landet, fortrinsvis på Bornholms Efterskole i Rønne.

Børnene på Christiansø skole serverer mad i Kongens Have.

Grøn Christiansø

Allerede fra 1761 har der været møller på Christiansø.

Forsvarsministeriet har for sine aktiviteter fastlagt en række grønne strategier for klima, energi, natur og miljø. Søfæstning Christiansø er også omfattet heraf. Foruden bygnings- og naturfredning er øerne også udpeget som NATURA-2000 område (nr. 189). Udpegningen har til formål af sikre EU´s mest værdifulde (og truede) arter og naturtyper.

Vedvarende energi er målet

I dag får beboerne og de mange tusinde gæster el og varme fra øernes eget kraft-varmeværk. Værket drives med fyringsolie, der er et fossilt brændstof. Der er ingen el-forbindelse til Bornholm. Det er målet at omstille øernes brug af fossilt brændstof til selvforsyning med vedvarende energi. Fredning og naturbeskyttelse gør det dog til en særlig vanskelig udfordring at finde en egnet løsning.

Tankanlæg til kraft-varmeværk.

Vindenergi har i mere end 250 år været en ressource for øerne. Tidligere tiders vindmøller har malet mel til brød, pumpet drikkevand eller drevet savværk. Christiansø Administration har arbejdet med vindenergi i kombination med brint, som en mulig løsning. Klippeskæret Tat – 1200 m nord for Christiansø – ligger optilmalt for en vindmølle. Fredningen af øerne betyder dog, at det ikke aktuelt er muligt at opstille en vindmølle.

Selvforsyning med drikkevand

Drikkevand har ikke altid været en selvfølge på Christiansø. Indtil for ganske få år siden bestod vandforsyningen udelukkende af overfladevand fra regnvandsbassiner og søer. Vandet var dengang mere brunt end klart, havde bismag og blev tilsat klor, fordi bassinerne også er et yndet tilholdssted for fuglene.

I meget tørre somre kunne bassinerne desuden udtørre, og drikkevandet måtte sejles fra Bornholm. Til toiletter m.m. blev der derfor brugt havvand for at spare på det ferske vand. Det er slut nu!

Drikkevand fra Østersøen og undergrunden

Nu forsynes øerne med drikkevand ved en blanding af afsaltet Østersøvand og grundvand. Afsaltningen sker i et osmoseanlæg ved havnen. Samtidig er vandværket blevet ombygget i 2013, og kapaciteten for drikkevand er øget væsentligt. Klortilsætningen er ophørt i februar 2014. Alt i alt er øerne nu helt selvforsynende med frisk og klart drikkevand.

Kontakt

Christiansø Administration:
+45 5646 2013 kl. 10.00-12.00

adm.kontor@christiansoe.dk
www.christiansoe.dk

Søfæstning
CHRISTIANSØ

August 2015